

10. Холыст Bruno. Криминология. Основные проблемы: Пер. с пол. — М.: Юрид. лит., 1977. — С. 123.
11. Тройлиб Г. Развешчачис легенды // Урал. — 1975. — № 9. — С. 141–143; Где пачинается коммерция... // Комсомольская правда. — 1982. — 11 февр.
12. Адресва Г. М. Социальная психология. — М.: МГУ, 1980. — С. 151.
13. Дрёмин В. П. О механизме криминогенного влияния ранее судимых лиц на несовершеннолетних // Вопросы теории и практики предупреждения преступлений. — Барнаул, 1986. — С. 126–134; Он же. Общение несовершеннолетних с ранее судимыми лицами как криминогенный фактор // Причины отдельных видов преступности и проблемы борьбы с ними: Сборник. — М., 1989. — С. 162–167.

УДК 343.24

Ж. В. Мандриченко

ВІДНОВЛЮЮЧЕ ПРАВОСУДДЯ

Тривалий час кримінально-правова ідеологія ґрунтувалася на тому, що злочинність можливо ліквідувати та знищити, тому існування будь-яких компромісів у кримінальному праві вважалось недоцільним. Але час і суспільство не стоять на місці, а рухаються в пошуку нових більш гуманних, економних, демократичних та прийнятних напрямків протидії злочинності та розвитку кримінальної юстиції.

І в центр уваги такого пошуку ставиться концепція «відновлюючого правосуддя». В основі розглядуваної концепції лежать уявлення, що при існуючій системі відплати інтереси жертви не враховуються. Затримані і засуджені правопорушники піддаються процедурі, яка змушує їх думати тільки про те, що з ними відбувається. Ця процедура перешкоджає злочинцю визнати свої обов'язки перед людиною, у відношенні до якої він скоїв злочин [1].

Лише останнім часом інтерес до цієї проблеми серед науковців виріс. Вивченню криминологічних, віктимологічних та кримінально-правових аспектів концепції «відновлюючого правосуддя» у своїх наукових публікаціях приділяли увагу Х. Д. Аликперов, П. С. Дагель, В. М. Дрьомін, О. В. Перепада, Г. О. Усатий, С. Г. Келіна, Л. Карнозова, Р. Максудов, Н. Ф. Кузнецова, Д. В. Ривман, В. О. Туляков, М. Флямер, Л. В. Франк.

Прибічники «відновлюючого правосуддя» звертають увагу на те, що це протидія (боротьба) зі злочинністю на мікрорівні та акцентують увагу на шкоді, що виникає при скоєнні конкретного злочину, надаючи першочергове значення компенсації на користь жертви та вирішенню на макрорівні проблем безпеки суспільства [2].

Таким чином, метою санкції при відновлюючому правосудді є досягнення результатів у поведінці, матеріальному, моральному відношенні, а також у пізнавальному аспекті для жертви, правопорушника та інших членів суспільства [3].

Відновлююче правосуддя можна вважати не просто альтернативним карному правосуддю, а й суспільним рухом, тому що в програмах беруть участь не

тільки жертва та правопорушник, а й представники «суспільства» — представники церкви та різних організацій. Окрім цього в процесі реалізації програм відновлююче правосуддя досягається ряд цілей не кримінально-правового характеру: психологічна допомога, матеріальне відшкодування завданих збитків та ін.

Суспільний досвід показує, що створені умови, за яких реалізація завдань кримінального законодавства не завжди потребує того, щоб винна особа зазнала покладені на неї заходи кримінальної відповідальності (у тому числі покарання). Окрім цього, дає про себе знати потреба виявити у деяких випадках «поблажливе ставлення» до осіб, які порушили кримінально-правову заборону.

Відповідно до розглядуваної концепції, метою правосуддя є «відновлення», що виступає не як формально юридичне відновлення порушеного правопорядку, встановленого державою (при фактичній байдужості до драми жертви), а в широкій соціально-антропологічній рамці — як «зцілення жертви», реальна (а не віртуальна) компенсація їй завданої злочином шкоди, розуміння вини та прийняття на себе відповідальності, відновлення порушених відносин у суспільстві.

Наявність альтернативних покарань із збереженням принципу відповідальності дозволяє уникнути «невизнання вини будь-якою ціною», попередити криміналізацію і десоціалізацію правопорушників, зменшити процент рецидивної злочинності, зменшити витрати на кримінальне та судове провадження, перерозподілити ресурси та направити їх на розслідування і судовий розгляд більш складних справ, а також значно знизити витрати на утримання засуджених.

Присутність в українському законодавстві ст. 46 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим» є важливою передумовою, яка свідчить про формування у нас концепції «відновлюючого правосуддя».

Відновний підхід при примиренні сторін протистоїть домінуючому підходу у сучасному кримінальному праві, в якому суб'єкт злочину сприймається як істота статична, поведінка якої потребує кваліфікації, а сама вона покарання.

На противагу цьому ідея примирення з потерпілим ґрунтується на тому, що людина здатна до позитивних змін. І суспільство, проголошуючи цінності гуманізму та демократизму повинно опиратись на свої духовні традиції та культуру, створювати належні умови для цих змін.

Ще один вагомий аргумент на користь розглядуваної концепції — це утримання самих місць позбавлення волі, які коштують дорого, навіть якщо їх переважувати і створювати у них нелюдські умови. Ще дорожче обходиться створення більш гуманних умов: виникає потреба у робочих місцях, навчанні та людських стосунках, так само як і допомога у подоланні наслідків позбавлення волі (матеріального, морального та психологічного характеру). У рамках правоохоронного бюджету всі ці витрати зменшують можливість жертв злочинів отримувати інформацію, підтримку, а у деяких випадках й компенсацію або лікування. У порівнянні з коштами, які потрібні на утримання місць позбавлення волі, такі витрати є малими, але за умов, коли пенітенціарна система потребує стількох речей, знайти навіть такі гроші важко.

За таких обставин втілення концепції «відновлюючого правосуддя» є необхідним і доречним, а юридичні наслідки її застосування забезпечують реалізацію таких принципів кримінального права, як принцип справедливості, гуманізму, презумпції невинності, індивідуалізації відповідальності, доцільності та невідворотності відповідальності, економії засобів кримінально-правової репресії.

Принцип справедливості означає, що покарання й інші засоби кримінально-правового характеру, що застосовуються до особи, яка вчинила злочин, повинні відповідати характеру і ступеню суспільної небезпеки злочину, обставинам його вчинення й особистості винного. Тому інститут примирення винного з потерпілим, який належить до концепції «відновлюючого правосуддя», теж сприяє реалізації принципу справедливості у кримінальному праві.

Окрім того, концепція «відновлюючого правосуддя» сприяє реалізації двох самостійних положень принципу гуманізму, який полягає, по-перше, у забезпеченні безпеки людини за допомогою кримінально-правових засобів, а по-друге, охоплює різні аспекти ставлення до особи, яка вчинила злочин, під час притягнення її до кримінальної відповідальності, включаючи різні підстави звільнення від неї.

Зміст принципу презумпції невинуватості згідно зі ст. 62 Конституції України, а також ч. 2 ст. 2 КК України полягає у такому: «Особа вважається невинною у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [4]. Проте на практиці існують різні перешкоди реалізації цього принципу, наслідком чого є наявність можливості притягнення до кримінальної відповідальності невинної особи. Цю можливість можна виключити за допомогою відновлюючого правосуддя, тому що, по-перше, обвинувачений визнає свою провину, примиряється з потерпілим, відшкодовує збитки; по-друге, наслідком позитивної поведінки обвинуваченого є звільнення від кримінальної відповідальності, а отже кримінальному покаранню він не піддається.

Розглядувана концепція сприяє також реалізації принципів доцільності та індивідуалізації відповідальності, що виражається в обов'язковому врахуванні при вирішенні питання про притягнення до кримінальної відповідальності індивідуальних особливостей конкретної справи.

Відновлюючий підхід сприяє підвищенню ступеня невідворотності кримінальної відповідальності, тому що дозволяє правоохоронним органам спрямувати свою діяльність на розкриття більш складних справ.

З перерахованих вище причин концепція «відновлюючого правосуддя» сприяє також реалізації принципу економії кримінальної репресії.

З метою отримання більш об'єктивних висновків щодо наслідків застосування досліджуваної концепції було проведено опитування правозастосувачів, а саме: працівників ОВС, прокуратури, адвокатів та суддів.

На запитання «Ваше ставлення до норм, що регламентують звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які скоїли злочин, у разі їх примирення з потерпілим?» позитивно відповіли 83,3% працівників ОВС, 77,1% працівників прокуратури, 93,9% адвокатів та суддів.

Отже, зроблені наукові висновки, щодо значення інституту примирення винного з потерпілими, що є ядром концепції «відновлюючого правосуддя», відповідають уявленням правозастосовувачів.

А дослідження концепції «відновлюючого правосуддя» дозволяє виділити ряд позитивних наслідків, що сприятимуть реалізації положень кримінальної політики України. До таких наслідків соціального, морального, політичного, економічного та юридичних характеру належить:

- відновлення порушених прав та інтересів потерпілого;
- відшкодування матеріальної та моральної шкоди;
- обмеження негативного впливу подвійної віктимізації;
- економія заходів кримінально-правової репресії;
- підвищення ступеня реалізації принципів кримінального права, а саме: принципу справедливості, гуманності, презумпції невинності, доцільності та індивідуалізації відповідальності, невідворотності кримінальної відповідальності, економії кримінальної репресії.

Література

1. Роял Холлоуай, Егхам Сурри. Реформа исполнения наказаний. Новый век — новые подходы: Региональный доклад / Лондонский университет. — Великобритания. — С. 5.
2. Бейзмор Г., Умбрайт М. Переосмысление функции наказания в суде для несовершеннолетних: карательный или воспитательный подход к подростковой преступности / Пер. с англ. Т. Громовой. — М., 2000. — С. 40–72.
3. Правосудие по делам несовершеннолетних. Мировая мозаика и перспективы в России: В 2 кн. / Под ред. М. Г. Флямера. — М.: Судбно-правовая реформа, 2000. — С. 19.
4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

УДК 343.97

Ю. О. Стрелковська

ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ МАРГІНАЛЬНОСТІ В КРИМІНОЛОГІЇ

Процеси, пов'язані із трансформацією українського суспільства, яка почалася на початку 90-х років ХХ ст., негативно відбилися на соціальному стані більшості населення. Дестабілізація економіки, спад виробництва, зниження життєвого рівня, крах старих ідеалів і цінностей призвели до стирання існуючих раніше між соціальними групами меж й становлення нових видів міжгрупової інтеграції за формами власності, доходами, включенням у владні структури, соціальною самоідентифікацією. Дані фактори, підсилюючи нерівність, сприяють маргіналізації як окремих громадян, так і цілих груп населення. У зв'язку з поширеністю зазначеного явища проблема маргіналізації та її наслідків набуває все більшої актуальності.

Метою цієї роботи є вивчення основних існуючих у науці підходів до розуміння маргінальності, вироблення робочого поняття маргіналізації, а також